

Apologeti mednarodnega komunističnega gibanja v letih 1914-1920

AVGUST LEŠNIK

POVZETEK

Na pospešitev procesa odcepitve levih skupin iz okrilja starih socialno-demokratskih strank sta vplivala dva odločilna momenta: kot prvi, oblikovanje skupne idejne osnove (na temelju analize in ocene svetovne vojne, Internacionalne in perspektive evropske revolucije), in drugi, pripravljenost na radikalni prelom z reformističnimi strankami - v cilju razmejitve in ustanovitve novih, revolucionarnih partij. V tem kontekstu avtor opozarja na dokaj različno idejno-politično strukturo in poti ustanavljanja komunističnih partij. Krog privržencev novonastalega komunističnega gibanja v tej prvi fazi še zdaleč ni bil monoliten oziroma idejno izdelan, kot to velja za obdobje njegove zrelosti (od druge polovice dvajsetih let), saj srečamo v vrstah komunističnega gibanja tudi idejne struje, ki jih je marksizem sicer porazil, toda poistovetil z revolucijo, ki je bila vodena in uresničena pod okriljem samega marksizma.

ABSTRACT

APOLOGISTS OF THE INTERNATIONAL COMMUNIST MOVEMENT IN THE YEARS BETWEEN 1914 AND 1920

Two decisive moments accelerated the process of secession of the left-wing groups from the social-democratic camp. The first was the formation of a joint doctrinal basis (based on the analysis and the assessment of World War I, the International and the prospective of a European revolution), and the second was the readiness for a radical break with the reformist parties in order to set apart and found new, revolutionary parties. In this context, the author points out quite different ideological structures and ways of forming communist parties. In the first phase, the circle of adherents to a newly formed communist movement was far from being as monolithic or doctrinally elaborated as it was to become in its mature period (from the mid twenties onwards). Within the communist movement we also come across certain doctrinal currents, which communism had defeated but nevertheless identified with the revolution which was managed and implemented under the cover of the same Marxism.

Socialistično internacionalo (1889-1914) so - vse do poraza in poloma v letu 1914 - njene notranje struje (desnica, center pa tudi levica) razumeli kot mednarodni forum, primeren za reševanje obćih problemov evropskega delavskega gibanja. Četudi so obstajala principiella nesoglasja in spori glede taktike, posebno med radikalnimi marksisti in revizionisti, niti Lenin niti ostali predstavniki marksistične levice v evropski socialdemokraciji niso nikdar postavljali zahteve, da se Internacionala zamenja z neko boljšo in primernejšo organizacijo. Šele z izbruhom svetovne vojne, potem ko je dokazala svojo življenjsko nesposobnost, je Internacionala v svojem vsebinskem in oblikovnem pomenu dospela v središće kritike levice. Od tedaj dalje se je odprl proces globlje socialnopolitične diferenciacije v evropskih socialdemokratskih strankah, posebno med reformistično večino in manjšinsko marksistično levico. Leve sile, ogorčene nad kapitulacijo vodstev svojih strank in opustitvijo internacionalne solidarnosti v korist vojne politike nacionalnih vlad, organizirajo opozicijsko dejavnost, ki s februarsko in oktobrsko revolucijo v Rusiji dobiva vse močnejšo spodbudo. Desne sile, večina uradnih vodstev socialdemokratskih strank (t. i. socialšovinisti), se postavijo na stran vojne politike svoje buržoazije in izgubijo vsako zvezo s principi samostojne politike delavskega razreda. Srednja struja, centristična (t. i. socialpacifisti), ki je predstavljala pretežen del socialističnih strank, obsoja politiko vodstev in se ponekod tudi organizacijsko izdvaja, vendar se ne odloča za pot samostojne revolucionarne akcije. V okviru razprav na mednarodnih konferencah socialistov med vojno so se izoblikovali različni pogledi na značaj svetovne vojne in možnosti njene preobrazbe v svetovno proletarsko revolucijo, kot tudi različna stališća do perspektiv bodoče organiziranosti proletariata na mednarodni ravni. Ta proces idejne diferenciacije se je v končni fazi zaključil s politično polarizacijo znotraj delavskega razreda - na levico, desnico in center - ki se je po vojni manifestiral v organizacijski delitvi na komuniste in socialiste, tako v nacionalnem kot internacionalnem pogledu.

1. IDEJNA DIFERENCIACIJA V SOCIALDEMOKRATSKIH STRANKAH MED VOJNO

Začetek svetovne vojne (1914) in zlom Internationale sta izzvali velike pretese v vrstah evropske marksistične levice in vzpodbudili iskanje novih poti. Do najbolj korenitega zasuka politične misli je prišlo z Leninom; med vojno so se odnosi med njim in večino v evropski socialni demokraciji sprevrgli v oster političen boj, neredko tudi osebne narave.¹ Vse do leta 1914 so boljševiki poudarjali, da ne želijo "ustvariti svoje lastne usmeritve v socializem"; sprejemali so enoten vzorec socialne demokratske partije za vse dežele, razen za Rusijo.² Ob začetku svetovne vojne je Lenin spričo razpada II. internationale in še posebej potem, ko so nemški socialni demokrati podprli vojno, začrtal obrise nove zvrsti stranke v mednarodnih razsežnostih, stranke, ki naj bi posnemala boljševiško.³

¹ M. Reiman, Boljševiki od začetka svetovne vojne do oktobrske revolucije, Zgodovina marksizma, III/1, Ljubljana 1986, str. 69.

² Zakonske pa tudi družbene razmere v carski Rusiji niso omogočale razmaha delavskega gibanja v "širino", po vzorcu zahodnoevropske socialdemokracije!

³ M. Johnstone, Politično orodje nove zvrsti: leninska avantgardna partija, Zgodovina marksizma, III/1, str. 310.

V "Tezah o vojni"⁴ je Lenin kot prvi razvil osnovne misli o taktiki partije v boju proti "evropski in svetovni buržoazno-imperialistično-dinastični vojni". "Edina realna vsebina in značaj te vojne je v boju za tržišča in ropanju tujih držav ter v težnji, da se zadušijo revolucionarna gibanja proletariata in demokracije, da se nahujkajo mezdni delavci enega naroda proti meznim delavcem drugega." Ostro je obsodil tako voditelje nemške socialne demokracije zaradi glasovanja za vojne kredite, češ da so "direktno izdali socializem", kot tudi ravnanje voditeljev belgijske in francoske socialdemokratske stranke, ki so "z vstopom v buržoazna ministrstva izdali socializem". Večini voditeljem II. internacionale je očital, da so s svojim vedenjem pripravili idejnopolični polom Internacionale s tem, da "so odklanjali socialistično revolucijo in jo nadomeščali z buržoaznim reformizmom; s tem, da so odklanjali razredni boj, ki se mora v določenih trenutkih nujno spremeniti v državljansko vojno, in so namesto tega oznanjali sodelovanje razredov... V boju proti voditeljem sedanje Internacionale, ki so izdali socializem... moramo propagirati gesla o nemški, poljski, ruski in drugih republikah, vzporedno s preoblikovanjem vseh samostojnih držav Evrope v Republikanske združene države Evrope"⁵ (op. seveda na socialistični družbeni ureditvi).

Leninova kritika socialnega patriotizma ni bila le notranjepartijska (ruska) zadeva, temveč je vse bolj dobivala mednarodni pomen, predvsem z zahtevo, da je treba zbrati sile za novo, III. internacionalo, ki bo očiščena oportunitizma. "Ta polom je treba odkrito priznati in doumeti njegove vzroke, da bomo lahko gradili novo, trdnjšo socialistično združenje delavcev vseh dežel... Polom II. internacionale je polom oportunitizma, ki so mu bile posebnosti minule (t. i. 'mirne') zgodovinske epohe dale podlago in ki je v zadnjih letih dejansko zavladal v Internacionali..."⁶

Mednarodnemu socialističnemu gibanju se je zastavljalo vprašanje, na katere sile naj se opre bodoča - "nova" internacionala, saj se je večina socialističnih strank izrekla za obrambo meščanske države in za državljanski mir. Stališče do vojne je odtlej postalo kriterij, po katerem se bodo opredeljevali tokovi v mednarodnem delavskem gibanju. Lenin, ki je zagovarjal kot edino možnost za vzpostavitev mednarodne borbene enotnosti proletariata - popolni razcep z drugo in ustanovitev tretje internacionale, je skušal med evropske socialistične stranke razširiti boljševiške dokumente in je porabil nemalo moči, da bi mu osebno ali pa prek sodelavcev uspelo navezati stike s posamezniki in skupinami, ki so nasprotovali vojni z levih stališč. Postopoma je ustvaril zveze s socialisti, ki so delovali v Italiji, Švici, v skandinavskih deželah, v Nemčiji, na Nizozemskem, v Franciji, Veliki Britaniji, Združenih državah, v Bolgariji in na Poljskem.⁷ V tem cilju je bilo v letih 1914 do 1917 Leninovo angažiranje v emigraciji osredotočeno na oblikovanje novega idejnega in organizacijskega jedra ruskih in evropskih socialdemokratov-internacionalistov; prežemalo jih je troje osnovnih idej: vojna, internacionala in revolucija. Temeljni okviri bodoče - III. internacionale - se oblikujejo in nastajajo v kontekstu Leninovih teoretičnih naporov, da kritično obvlada zgodovinsko vsebino imperialistične vojne v vseh njenih idejnih in taktičnih konsekvencah.⁸ Ideja nove marksistične in revolucionarne internacionale, ki jo je predstavil v oktobru 1914,

⁴ Lenin je "Teze o vojni" napisal takoj po prihodu iz Poronina /Galicija/ v Bern, 5.-6. IX. 1914 (Lenjin, Izabrana dela, IX, Beograd 1960, str. 7-9).

⁵ Lenin, Izabrana dela, II, Ljubljana 1949, str. 369-377 (Vojna in ruska socialna demokracija). /

⁶ Ibidem, str. 374-377.

⁷ M. Reiman, Boljševiki od začetka svetovne vojne do oktobrske revolucije, Zgodovina marksizma, III/1, str. 71.

⁸ Komunistična internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, I, Beograd - Gornji Milanovac 1981, str. XIV.

ko ugotavlja, da je Internacionala mrtva: "Naj živi oportunizma osvobodjena proletarska Internacionala!"⁹ je pri Leninu prisotna vse do njene ustanovitve.¹⁰

V svoji kritiki in analizi zloma Internationale se Leninu pridružuje vrsta evropskih levičarjev. 10. septembra 1914 so Karl Liebknecht, Franz Mehring, Rosa Luxemburg in Klara Zetkin podali izjavo,¹¹ v kateri so se odločno razmejili od proimperialistične politike uradne nemške socialne demokracije ter pričeli boj proti vojni in vojni politiki svoje vlade.¹² Karl Liebknecht je 2. decembra 1914 glasoval proti vojnim kreditom in s tem kršil frakcijsko disciplino; v svoji izjavi je poudaril, da gre za imperialistično vojno, vojno za kapitalistično gospodovanje nad svetovnim trgom, za politično gospodovanje nad pomembnimi naseljenimi področji, za interese industrijskega in bančnega kapitala.¹³ R. Luxemburg pa je poudarila potrebo po prenovitvi Internationale. V pismu belgijskemu socialistu in sekretarju MSB Camillu Huysmansu (10. novembra 1914) je zapisala: "Polom Internationale je prav tako popoln, kakor je strašen! Uprimo se vsaj poskusom nadomestiti jo z burko in s prevaro. Mislim, da jo bomo lahko obnovili šele po strogi in odkriti kritiki storjenih izdajstev, torej po vojni."¹⁴ Še prodornejša je bila v članku Prenovitve Internationale,¹⁵ v katerem je ne samo ugotavljala zlom Nemške socialne demokracije in z njo Internationale, marveč je tudi obsodila zagovor vojne, kritizirala Kautskega kot "teoretika močvirja",¹⁶ ugotavljala, da je bila njegova teorija le "dekla oficialne prakse" socialdemokratske stranke ter z ostro kritiko razkrivala apologetsko naravo njegovih razlag, da med vojno razredni boj preneha;¹⁷ zahtevala je, da marksizem socialne demokracije preseže kontemplativno-interpretativni odnos do stvarnosti in da socialistično gibanje razvije poleg prvega elementa (razumevanje obstoječega) v marksizmu tudi drugega: "dejavno voljo, da zgodovino ne

⁹ Lenin, Izbrana dela, II, str. 377 (Vojna in ruska socialna demokracija).

¹⁰ Leninova odločilna vloga v naporih za ustanovitev nove internationale do zdaj ni bila zanikana v celotni svetovni zgodovinski literaturi: B. Lazitch-M. Drachkovitch, Lenin and the Comintern, I, Stanford-California 1972; International Communism in the era of Lenin. A documentary history by Helmut Gruber, New York 1967; V. I. Lenin über die Kommunistische Internationale, Berlin 1970; Lenin u borbe za revolucionarny International, Moskva 1970; Komunistička internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa, I (Predgovor); P. Frank, Geschichte der Kommunistischen Internationale, I, Frankfurt 1981.

¹¹ Tekst izjave je objavljen v R. Luxemburg, Gesammelte Werke, Band 4, Berlin 1974, str. 5.

¹² Ibidem; J. Humbert-Droz, Der Krieg und die Internationale, str. 67; M. Britovšek, Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno, str. 64-66.

¹³ Ibidem, str. 65.

¹⁴ Roza Luxemburg, Iz boja in življenja (Izbrana pisma), Ljubljana 1963, str. 191.

¹⁵ R. Luxemburg, Der Wiederaufbau der Internationale, Die Internationale, 1/1915, str. 1-10.

¹⁶ Kautsky je v brošuri Die Internationalität und der Krieg, Berlin 1915 (prvič objavljeno v Die Neue Zeit, novembra 1914) skušal opravičiti glasovanje socialdemokratske frakcije za vojne kredite v parlamentu; pri tem se je skliceval na Marxove ocene ruskega carizma. Zatrjeval je, da značaja vojne ni mogoče ugotoviti, ker vojna ni izbruhnila v normalni obliki: "... sicer bi države formulirale svoje zahteve, napovedale vojno, potem pa mobilizirale svoje sile. Tokrat ni bila objavljena mobilizacija zavoljo vojne, temveč vojna zavoljo mobilizacije, zato bo ugotovitev, kakšni so cilji vojne, odvisna od njenega izida." O imperialističnem značaju vojne Kautsky ne govori. Reformistična koncepcija se je kazala tudi v njegovih zgodovinskih ocenah Internationale: "Svetovna vojna cepi socialiste na različne tabore, in to pretežno na različne nacionalne tabore. Internacionala ni sposobna, da bi to preprečila. To pomeni, da v vojni ni učinkovito orožje, v svojem bistvu je mirovni instrument. Njena velika historična naloga je boj za mir, razredni boj v miru." (Ibidem, str. 38-39.)

¹⁷ "R. Luxemburg ima prav, da Kautsky predstavlja klečeplazca, servilnega pred strankino večino, pred oportunistom. Nič na svetu ni sedaj bolj nizkotno in nevarno ideološki neodvisnosti proletariata kot to umazano samozadovoljstvo in gnusno licemerje Kautskega, ki želi zakriti, zabrisati in pomiriti rastočo zavest delavcev s sofizmi in domnevno učenim besedičenjem. Če bo Kautsky v tem uspel, bo postal glavni predstavnik buržoazne gnilobe v delavskem gibanju," je zapisal Lenin v pismu Šljapnikovu, 27. oktobra 1914 (Lenin, Sočinenija, V/49, str. 20-21).

samo razume, ampak jo ustvarja".¹⁸ Z zaostritvijo zgodovinske alternative: ali imperializem ali socializem, ter zahtevo po odločni samokritiki proletariata je Rosa Luxemburg v tem svojem spisu opredelila nekatere bistvene ideje, ki jih je natančneje in obsežneje obdelala v svojem poglavitnem delu, ki ga je napisala med prvo svetovno vojno in proti njej, v Krizi socialne demokracije, objavljenem pod psevdonimom Junius (1916).¹⁹ Lenin je cenil pa tudi veliko pričakoval od protivojne dejavnosti nemške levice ("Levica med Nemci se je pričela gibati!"²⁰), saj so bila opozicijska gibanja v drugih vojskujočih se deželah dokaj šibka (npr. v Franciji, Avstriji, Madžarski, Angliji) in so se gibala pretežno v pacifističnih okvirih.

Dosledne protiimperialistične skupine so bile tudi v nevtralnih deželah maloštevilne.²¹ Odmevnejša je bila holandska levica, imenovana tribunisti, po časopisu *De Tribune*.²² Njihova člana A. Pannekoek in H. Gorter v svojih spisih in člankih prav tako ugotavljata zlom stare Internacionalne in poudarjata potrebo po organiziranju na novi osnovi.²³ "Če želijo voditelji Internacionalne, ki so jo uničili oportunisti in Kautsky, da se ponovno zberejo in poskusijo 'zalepiti' razpoke - naj vedo, da to nima nobenega smisla,"²⁴ je zapisal Pannekoek. Tudi L. Trocki, ki je tedaj s centrističnih pozicij postopoma prehajal na internacionalistične, je razgalil svoje poglede v brošuri *Vojna in Internacionalna*.²⁵ V njej je ostro napadel nemško socialno demokracijo, ki je trdila, da izpolnjuje hohenzollerska Nemčija v boju proti carizmu - žandarju Evrope - napredno vlogo. "V našem boju proti carizmu ne poznamo nikakega vojnega premirja, ne iščemo in ne bomo iskali nikake podpore pri habsburškem ali hohenzollerskem militarizmu... Cilj socialistov mora biti demokratičen mir brez aneksij in vojne odškodnine, omogočiti mora samoodločbo narodov."²⁶ Nemški socialni demokraciji je Trocki priznal zasluge v preteklosti, toda njeno ravnanje ob izbruhu vojne je obsojal; odrekel ji je pravico govoriti o obrambni vojni Nemčije, ker nosi v zgodovinskem, političnem in diplomatskem oziru odgovornost za začetek vojne. Obenem je opozarjal tudi na propad II. internacionalne in hkrati začel razmišljati o nujnosti ustanovitve nove, vendar brez tistih revolucionarnih konsekvenc, na katere naletimo pri Leninu. Njegovo nedoločno geslo "Niti

¹⁸ R. Luxemburg, *Der Wiederaufbau der Internationale*, Gesammelte Werke, IV, str. 31.

¹⁹ R. Luxemburg, *Izbrani spisi*, Ljubljana 1977, str. 551-687.

²⁰ Lenin, *Sočinenija*, V/49, str. 27 (Leninovo pismo Šljapnikovu, 14. XI. 1914).

²¹ Socialisti v nevtralnih deželah so bili razočarani nad nemočjo Internacionalne; bili so izpostavljeni socialšovinističnim tokovom vojskujočih se dežel. Na ene je vplivala propaganda nemške socialne demokracije, drugi pa so prišli pod vpliv francoskih in belgijskih socialistov. Postopoma se je oblikovalo protivojno razpoloženje, ki pa ni prešlo pacifističnih okvirov. Npr. sekretar švicarske socialdemokratske stranke Robert Grimm je pravilno ocenjeval svetovno vojno kot posledico imperializma, ki ga je ostro zavračal, presenetile pa so ga revolucionarne konsekvence, ki jih je Lenin povzegal iz mednarodne politične situacije; za Leninove revolucionarne poglede se ni ogrel.

²² Med vojno so se v svojih pogledih zelo približali boljševikom; na kongresu junija 1915 so se zavzemali za aktivne revolucionarne akcije proti vojni: H. M. Bock, *Zur Geschichte und Theorie der holländischen marxistischen Schule*, v: Pannekoek-Gorter, *Organisation und Taktik der proletarischen Revolution*, Frankfurt/M 1969.

²³ A. Pannekoek, *Der Zusammenbruch der Internationale*, *Berner Tagwacht*, 20.-22. X. 1914; H. Gorter, *Der Imperialismus, der Weltkrieg und die Sozialdemokratie*, o. J. (nemški prevod iz leta 1917).

²⁴ *Ibidem* (Berner Tagwacht).

²⁵ L. Trocki, *Der Krieg und die Internationale*, Berlin 1919. Delo je napisal v Zürichu in ga prvič objavil kot podlistek v menševiškem časopisu *Golos* (Pariz, november 1914). Lenina je navdušilo odločno protivojno stališče, ki ga je v prvih povojnih mesecih zavzel *Golos* pod uredništvom Martova: "Pariški *Golos* je sedaj najboljši časopis v Evropi. In četudi so obstajale še tako velike razlike med menoj in Martovim, moram sedaj z vso odločnostjo izjaviti, da ta publicist danes dela to, kar mora storiti socialni demokrat: kritizira svojo vlado, razkrinkuje svojo buržoazijo in biča svoje ministre." (Lenin, *Sočinenija*, V/26, str. 21.)

²⁶ L. Trocki, *Der Krieg und die Internationale*, str. 62.

zmage niti poraza" je izražalo prepričanje, da bo želja narodov po miru prisilila meščanske vlade, da bodo odstopile...²⁷ To vsekakor ni bil akcijski program, ki bi mogel razgibati množice. Trocki je bil določnejši nekaj tednov kasneje: "Bodočnost nudi le dve alternativni: permanentno vojno ali proletarsko revolucijo. Vojna je 'slepi upor' nabuhnjenih produktivnih sil Evrope proti tesnim in preozkim okvirom kapitalističnih nacionalnih držav. Kapitalistični imperializem lahko odstrani nacionalne ovire le z nasiljem, ne more pa jih odstraniti za vedno; dokler bo vladal na svetu, bo imperializem vodil človeštvo od ene vojne do druge, od enega klanja v drugo in povzročil propad civilizacije. Socialistični reformizem nima bodočnosti, postal je sestavni del starega reda in sokrivec njegovih zločinov. Tisti, ki upajo, da bodo ponovno vzpostavili staro internacionalo s tem, da si zamišljajo, da lahko njihovi voditelji z obojestransko amnestijo izbrisejo svojo izdajo internacionalizma, ovirajo prepoved delavskega razreda."²⁸ Z diskusijo v zadnji številki Golosa je Trocki naredil še korak dlje: "Boj proti šovinističnim falzifikatorjem marksizma je le negativna stran naloge, ki nas čaka; pozitivna, konstruktivna stran pa je, da se zberejo sile III. internacionale."²⁹ S temi pogledi se je Trocki v letu 1915 približal Leninovemu programu.

Čprav vsi ti znani predstavniki evropske levice odločno žigosajo "izdajo" socialšovinistov, pa nihče od njih ne postavlja zahteve po oblikovanju nove organizacije tako kategorično kot Lenin, saj deloma le računajo na prenovitev stare internacionale. Poleg tega v njihovih pojmovanjih zahteva po prenovi Internacionalne ni utemeljena v nekem širšem - celovitejšem konceptu, z vidika perspektiv svetovnega revolucionarnega procesa. Kljub temu pa so prav ti protagonisti odigrali najpomembnejšo vlogo v protivojni agitaciji in v oblikovanju platforme levice; okoli njih so se zbirale številčno sicer šibke skupine, ki pa bodo sčasoma postale center revolucionarnega gibanja v svojih deželah.

Primerjalno gledano, sta si levice in center dokaj enotni v oceni, da je svetovna vojna posledica imperialističnih nasprotij. Različnost njunih pogledov se kaže v oceni perspektive Internacionalne (prenovitev stare ali ustanovitev nove) kot tudi v oceni možnosti preobrazbe imperialistične vojne v državljansko; center se zavzema za mir in v nasprotju z levico kategorično zavrača delovanje v smeri revolucionarnih družbenih pretresov. V nasprotju z levico in centrom je desnica podprla imperialistično vojno in vojne interese svojih - nacionalnih buržoazij; internacionalistična načela je podredila interesom vladajočih razredov. Vojno je ocenjevala in prikazovala kot "obrambo domovine" ter pozivala na "državljanski mir" in na oblikovanje "enotne nacionalne fronte"; stališča do vojne, sprejeta na kongresih nacionalnih SDS in Internacionalne, so bila seveda pozabljena. Mnogi strankarski prvaki, predstavniki desnice, ki so zasedali vodilna mesta v nacionalnih SDS in Internacionalni, so sprejeli ministrska mesta v vojnih vladah; v novih vlogah so si prizadevali prekrojiti pred vojno sprejeta stališča Internacionalne do vojnega vprašanja ter vplivati na njeno nadaljnje politično delovanje. Tako si je npr. belgijski socialist E. Vandervelde, minister v vladi "nacionalne obrambe" in predsednik MSB, z vsemi silami prizadeval, da bi pridobil tudi socialiste nevtralnih dežel "za stvar antante" v njenem boju proti centralnim silam. V telegramu ruskim socialistom pa je celo apeliral na boljševiško in menjševiško socialnodemokratsko dumsko frakcijo, naj poskrbita, da se bo ruska vlada z vso odločnostjo borila na strani antante proti Nemčiji.³⁰ Diferenciacija med socialisti, ki je z izbruhom vojne v praksi potekala

²⁷ Ibidem, str. 63.

²⁸ I. Deutscher, Naoružani prorok, str. 130 (Golos, 13. XII. 1914).

²⁹ Ibidem (Golos, 8. I. 1915).

³⁰ Vandervelde je zapisal, da vidi ne v porazu Nemčije, ampak pruskega junkerstva, vprašanje življenja in smrti... Uničenje Belgije, poraz Francije in Anglije ter zmago slavje nemškega militarizma bi pomenilo veliko in trajno oviro za napredek človeštva... Demokrati, republikanci in socialisti Belgije, Anglije in

na dveh ravneh: idejni (grupiranje na desnico, center, levo) in politični (grupiranje socialistov antantnih, centralnih in nevtralnih držav), kaže na to, da je bila realna moč pa tudi enotnost socialističnega gibanja - pred izbruhom svetovne vojne - daleč precenjena.

S tem ko je proklamiral geslo nove internacionale, je Lenin obenem napovedal tudi dolg in mukotrpen proces združevanja raznovrstnih levih sil, heterogenega porekla in sestave, kakršna je bila socialdemokratska opozicija v prvih letih vojne. Postopoma so se marksistični levici pridružili najprej maloštevilni, a zatem vse številnejši internacionalisti iz raznih struj socialdemokracije, predvsem iz t. i. centra, s čimer se je menjala dotedanja klasična delitev na center, desnico in levo. V vrstah mednarodnega socializma je prišlo do novega pregrupiranja. Opozicijske skupine, ki se v obdobju vojne postopoma in počasi ločujejo od starih socialdemokratskih strank, se za ta korak odločajo iz različnih motivov; predvsem je opaziti sorodnost v poudarjanju in pripadnosti načelom internacionalizma ter različnost v pogledih značaja krize v Internacionali in vseh posledic, ki iz nje nastajajo. Nastanek, razvoj in kasnejši notranji razpad zimmerwaldskega gibanja³¹ najbolje ilustrira razpoložensko stanje in stopnjo revolucionarne pripravljenosti oziroma nepripravljenosti znotraj socialdemokratske protivojne opozicije.

Na pospešitev procesa odcepitve levih skupin iz okrilja starih socialnodemokratskih strank sta vplivala dva odločilna momenta: kot prvi, oblikovanje skupne idejne osnove (na temelju analize in ocene svetovne vojne, internacionale in perspektive evropske revolucije), in drugi, pripravljenost na radikalni prelom z reformističnimi strankami - v cilju razmejitve in ustanovitve novih, revolucionarnih partij. Prva mednarodna konferenca v začetku vojne - iniciativna konferenca socialistov v Luganu (1914), mednarodni konferenci socialistov in socialistične mladine v Bernu (1915), kot tudi socialistični konferenci v Zimmerwaldu (1915) in Kienthalu (1916), izpričujejo omejeno stopnjo enotnosti in domet opozicijskih skupin. Šele oblikovanje zimmerwaldske leve - kot samostojne skupine z lastno izdelano platformo - je pomenilo prvi korak k združitvi levih sil znotraj zimmerwaldskega gibanja, in sicer na temelju Leninovih programskih gesel: o preobrazbi imperialistične v državljansko vojno ter o ustanovitvi nove internacionale. V tem kontekstu ne gre prezreti, da je bila levica, ki se je zbrala okoli Lenina, številčno dokaj šibka; mimo tega pa so bile med stališči boljševiškega voditelja in stališči drugih levih struj nemalokrat znatne razlike. Tako so se proti koncu leta 1915 in v letu 1916 med Leninom in zimmerwaldovci izoblikovala taktična nesoglasja v teoriji in praksi. Idejna nesoglasja so zaviralno vplivala na krepitev pozicij leve. Švedi, Norvežani, Holandci, nemška in poljska levica so se razhajali z Leninom o vprašanjih razorožitve, samoodločbe narodov, o kolonialnem vprašanju itd.³² Čeprav se je levica predstavila kot bolj strnjena in pomembna celota že na kienthalski konferenci,

- Francije so se odločili, da z vsemi silami preprečijo to katastrofo. Vanderveldejev poziv sta obe frakciji praktično zavrnili na zasedanju državne dume /8. avgusta 1914/; z glasovanjem proti vojnim kreditom in vojni. (M. Britovšek, *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno*, Ljubljana 1969, str. 39.)
- 31 Die Zimmerwalder Bewegung. Protokolle und Korrespondenz, I-II (Hg. Horst Lademacher), The Hague-Paris 1967; J. Humbert-Droz, *Der Krieg und die Internationale. Die Konferenzen von Zimmerwald und Kienthal*, Wien 1964; M. Britovšek, *Revolucionarni idejni preobrat med prvo svetovno vojno*, Ljubljana 1969.
- 32 The Communist International in Lenin's Time: Lenin's Struggle for a Revolutionary International. Documents: 1907-1916. The Preparatory Years (Edited by J. Riddell), New York 1984, str. 525-529: The Left Debates Disarmament. Lenin je nasprotoval vnašanju pacifističnih stališč v programske dokumente leve, stališč, ki so prikazovala revolucionarje kot militariste ter obenem zlorabljala pojem 'oborožitev ljudstva'. Menil je, da je oborožitev ljudstva zaželena, možna in nujna samo v revolucionarnem boju. Če bi bilo mogoče premirje brez konfliktov, bi ne imela smisla niti oborožitev ljudstva niti akcijski program, ki predvideva boj proti kapitalizmu.

je bila kljub temu - gledano z vidika celotnega socialističnega gibanja - še vedno šibka in ne dovolj reprezentativna. Leninska politika je tako beležila samo delen uspeh. Po eni plati je boljševizem presegal meje Rusije, ustvarjal si je nove mednarodne povezave, izčiščeval svojo lastno internacionalistično pojmovanje ter ustvarjal pogoje, da bi se lahko okoli tega pojmovanja združile tiste sile svetovnega socializma, ki so odločno nasprotovale vojni; po drugi plati pa je še nadalje ostajal v hudi osamitvi. Položaja Rusije in razvitih zahodnih držav sta se razlikovala in sta sprožala razhajajoče se odzive. Na boljševizmu je bila še nadalje prilepljena etiketa o ekstremizmu in sektaštvu, toliko bolj, ker so bili boljševiki ločeni od poglavitne struje evropske levice - ki so jo tedaj predstavljali predvsem nemški spartakovci - zaradi resnih idejnih in političnih nesoglasij. V tedanjem trenutku prav gotovo ni bilo moč razmišljati o vodilni vlogi boljševikov v okviru revolucionarnega socializma. Za to, da bi se ta položaj lahko spremenil v radikalnem smislu, so bile potrebne dolgoročne revolucionarne akcije, ki bi bile zmogelne podeliti boljševiški politiki verodostojnost;³³ to se je zgodilo šele z ruskim "oktobrom".

Večje težave so se pojavljale v idejnih pogledih centristov (socialpacifistov) in njihovi nepripravljenosti na prelom s socialdemokratsko večino (socialšovinisti). Odtod zimmerwaldsko gibanje, čeprav je odigralo pomembno vlogo pri združevanju protivojne opozicije v Evropi ter hkrati služilo boljševikom kot mednarodna tribuna za propagiranje njihovih idej, ni moglo prevzeti vloge vodilnega jedra in temelja bodoče III. internacionale. Večino v zimmerwaldskem gibanju so vendarle imeli predstavniki centristične struje - pacifistične opozicije; ta je bila sicer pripravljena na kritično in odklonilno stališče do vojne politike večinske socialdemokratske desnice, ne pa tudi na radikalni organizacijski prelom z njo. Vzporedno je potekala akcija večinskih socialdemokratskih strank (desnice) - kompromitiranih s politiko "nacionalne obrambe" v vojni 1914-1918 ter močno oslabljenih z odcepitvijo levih in centrističnih skupin iz njenih vrst - da v povojnih pogojih obnovijo drugo internacionalo.³⁴

2. KOMUNISTIČNA INTERNACIONALA - ŠTAB SVETOVNE PROLETARSKRE REVOLUCIJE

Tretja, Komunistična internacionala (kominterna - KI) se je zasnovovala na realni zgodovinski osnovi, nastali v Evropi koncem prve svetovne vojne, pod vplivom treh odločilnih dejavnikov: svetovne vojne, razpada II. internacionale in oktobrske revolucije. Ti dejavniki so oblikovali tisti duhovni in zgodovinski medij, v katerem je najprej nastala in se zatem uresničila ideja o novi internacionali. Vendar je odločilni dejavnik, odločilni za koncept in strukturo nove internacionale, izhajal iz ruskega "oktobra"; ta je dal pečat tako novim komunističnim partijam kot njihovi skupni mednarodni organizaciji - kominterni.³⁵ Revolucionarni prevrat v Rusiji je namreč, s prihodom bolj-

³³ M. Reiman, Boljševiki od začetka svetovne vojne do oktobrske revolucije, Zgodovina marksizma, III/1, str. 71-72.

³⁴ A. Blänsdorf, Die Zweite Internationale und der Krieg. Die Diskussion über die internationale Zusammenarbeit der sozialistischen Parteien 1914-1917, Stuttgart 1979; D. Kirby, War, Peace and Revolution. International Socialism at the crossroads 1914-1918, Aldershot 1986; R. Sigel, Die Geschichte der Zweiten Internationale 1918-1923, Frankfurt/Main-New York 1986.

³⁵ Komunistična internacionala, Stenogrami i dokumenti kongresa, I-XII, Beograd - Gornji Milanovac 1981-1983; John Lewis Evans, The Communist International 1919-1943, Brooklyn 1973; A. Agosti, Problemi di storia dell'Internazionale Comunista (1919-1943), I-II, Torino 1974; P. Frank, Geschichte der Kommunistischen Internationale (1919-1943), I-II, Frankfurt 1981; A. Lešnik, Tretja internacionala

ševiške partije na oblast, dajal močne in mnogovrstne spodbude za nastanek in razvoj modernega komunističnega gibanja, s katerim je šele nastopila radikalna sprememba v odnosu sil v mednarodnem delavskem gibanju. Istočasno pa je vse bolj vidna svojevrsna dvojnost znotraj novonastalega gibanja; vzporedno z mladimi in relativno maloštevilnimi (šibkimi) levimi strujami in partijami nastopa novoustanovljena sovjetska oblast, ki pa ne deluje samo kot opora in oporišče mlademu komunističnemu gibanju, pač pa postaja to gibanje na drugi strani vse bolj (teoretično-taktično, organizacijsko, finančno) odvisno od "centra". Iz niza nekdanjih centrov evropskega delavskega gibanja - Anglije v dobi čartizma, Francije v dobi revolucij XIX. stoletja, Nemčije v času II. internacionale - se središče sedaj premešča v Sovjetsko Rusijo, čeprav Lenin stalno in nedvoumno poudarja, da je to le začasno in samo dotlej, dokler revolucija ne dobi novih impulzov v drugih delih sveta.

Prva, pripravljalna faza za ustanovitev nove - Komunistične internacionale so bili Leninovi napor v času svetovne vojne ("teze o vojni", zimmerwaldska levica, "aprilske teze"), da bi se revolucionarni del socialističnega gibanja jasno opredelil ter ločil od centristične in desničarske politike večinskih socialdemokratskih strank. V "aprilskih tezah" leta 1917 je ponovno podal predlog o novi internacionali: "Polom zimmerwaldske internacionale - treba je ustanoviti III. internacionalo."³⁶ Oktobrska revolucija je samo še pospešila in poglobila diferenciacijo v evropskem socialističnem gibanju; opredeljevanje za oktobrsko revolucijo, njene ideje in izkušnje je postalo osrednje vprašanje, okoli katerega se je izvršilo pregrupiranje sil v evropskem in svetovnem socialističnem gibanju. S krepitvijo levega krila socialističnega gibanja v Evropi in z ustanavljanjem prvih komunističnih partij in skupin v letih 1917/18 so bile ustvarjene osnovne okoliščine za ustanovitev komunistične internacionale. Naloga nove internacionale naj bi bila združiti vse "zdrave" prvine mednarodnega socialističnega gibanja v revolucionarna marksistična jedra, ki bi v posameznih deželah prevzela vlogo revolucionarnih vodstev - štabov revolucije; v njih naj bi se vzajemno dopolnjevali, krepili in podpirali ruska in mednarodna revolucija.³⁷

V obdobju od oktobrskega prevrata (1917) do prvega kongresa KI (marca 1919) je šla aktivnost boljševiškega vodstva v dve smeri: prvo, v utrjevanje mednarodnega položaja sovjetske oblasti, in drugo, v zbiranje in združevanje maloštevilnih in nepovezanih levih skupin - internacionalističnih skupin, predvsem tistih, ki so se nahajale v Sovjetski Rusiji (iz vrst bivših vojnih ujetnikov in dobrovoljcev). Boljševiki s svojo taktiko in politiko po letu 1917 kažejo na povezanost in medsebojno prepletanje ruske revolucije - ki pomeni uvod in začetek svetovnega revolucionarnega procesa - in svetovne, kateri se morajo podrediti interesi ruske revolucije. Med boljševiki je vladalo prepričanje, da se bo ruska revolucija težko "obdržala", če bo ostala osamljena. Zato so pozivi na svetovno revolucijo in mednarodno akcijo stalni in konsekvntni spremljevalec sovjetske notranje in zunanje politike v letih 1918-1920 - kot del internacionalistične obveznosti boljševikov. Neposredna materialna in moralna pomoč revolucionarnim gibanjem v Evropi je - po mišljenju boljševiškega vodstva - ena temeljnih nalog, ki se izvaja z vsemi razpoložljivimi sredstvi (diplomatskimi, političnopropagandnimi, vojaškimi in drugimi³⁸). Cilji in interesi mednarodne revolucije so nad vsemi drugimi - to je brez dvoma splošno prepričanje in stališče. Dokumentarno gradivo in lite-

- Komintern, Ljubljana 1988; H. Schumacher, Die Kommunistische Internationale (1919-1943), Berlin 1989; A. Watlin, Die Komintern 1919-1929. Historische Studien, Mainz 1994.

³⁶ Lenin, Izbrana dela, III, str. 42-45.

³⁷ A. Lešnik, Tretja internacionala, str. 13.

³⁸ Pravda je 26. decembra 1917 objavila dekret Sveta ljudskih komisarjev, da se odobri dva milijona rubljev revolucionarnim gibanjem. (P. Frank, Geschichte der Kommunistischen Internationale, I, str. 44.)

ratura ter dela Lenina in drugih boljševiških voditeljev iz tega obdobja nedvoumno kažejo, da so bila mnoga pomembna vprašanja strategije in taktike predmet polemik in sporov med boljševiki, celo v usodnih trenutkih ruske revolucije (npr. diskusije ob "aprilskih tezah", sprejetju odloka o oktobrski vstaji, razpravah o brestlitovskem miru). Toda glede vprašanja o možnosti razvoja svetovne revolucije, njene perspektive in neizbežnosti so si bili enotni; o tem prepričljivo pričajo teksti Lenina, Trockega, Buharina, Zinovjeva, Radeka in drugih boljševiških teoretikov iz obdobja 1918-1919. Prav tako so stenogrami VII. (1918) in VIII. kongresa (1919) boljševiške partije ter še posebno prvega in drugega kongresa KI³⁹ - navdihnjeni z idejo in vizijo bodoče svetovne revolucije, katere prolog je ruska revolucija.⁴⁰

3. USTANOVITEV KOMUNISTIČNE INTERNACIONALE

Če je bil Lenin v obdobju 1914-1917 še osamljen v svojih apelih za ustanovitev nove internacionale, pa ideja o tretji internacionali v letu 1918 vse bolj dozoreva; pri tem ima močno oporo v sovjetski oblasti kot tudi v revolucionarnem vrenju v Evropi, ki kaže na možnost razmaha revolucije. Aktivno delovanje levih sil, formiranje prvih komunističnih partij in skupin, nastanek in širjenje delavskih svetov - to so bili konstitutivni elementi, na temelju katerih je Lenin 1918 trdil, da revolucionarna internacionala že "de facto obstaja in deluje".⁴¹ Vloga nove internacionale - internacionale revolucionarne akcije - naj bi bila vodstvo in idejni center te anticipirane svetovne revolucije. Poleg štaba svetovne proletarske revolucije naj bi nova internacionala odigrala tudi vlogo organizacije za nudenje pomoči in podpore Sovjetski Rusiji (ki postane po oktobrski revoluciji tarča združene kontrarevolucije), torej vlogo organizatorja mednarodne solidarnosti z rusko revolucijo, ki naj prepreči vojaško intervencijo. In končno, najbolj neposredni povod (čeprav ne najpomembnejši) za neodložljivo ustanovitev kominterne je bil oklic mednarodne socialistične konference (27. januarja 1919)⁴² v Bernu - z nalogo obnovitve druge, t. i. "bernske" internacionale.

Pred samim ustanovnim kongresom komunistične internacionale sta bili še dve pomembni mednarodni posvetovanji. Na prvem, 24. januarja 1918 v Petrogradu, so se zbrali predstavniki revolucionarnih struj in levih skupin iz Evrope in ZDA: boljševikov, levih socialnih revolucionarjev (eseri), socialdemokratske levice Švedske, Norveške, Velike Britanije, Poljske, Litve, Romunije, Češke, Armenije, ameriške socialistične delavske partije in predstavnik jugoslovanskih socialdemokratov (Radošević). Na konferenci so udeleženci⁴³ sprejeli sklep - "da se skliče mednarodna socialistična konferenca... pod naslednjimi pogoji: prvič, soglasje partij in organizacij, da stopijo na pot revolucionarnega boja proti 'svojim' buržoaznim vladam, in drugič, podpora oktobrski ruski revoluciji in sovjetski oblasti".⁴⁴

³⁹ Komunistična internacionala, I, str. XLIII.

⁴⁰ L. Trotzki, Ergebnisse und Perspektiven, str. 123 (Vorwort, März 1919).

⁴¹ Trea internacionala, I, str. 368 (Lenin, Pismo radnicima Evrope i Amerike, 24. januarja 1919).

⁴² Die II. Internationale 1918/1919. Protokolle, Memoranden, Berichte und Korrespondenzen, I (Hg. Gerhard A. Ritter, Konrad von Zwehl/, Berlin-Bonn 1980, str. 33. Na mednarodni socialistični konferenci, ki se je - po terminski preložitvi - sestala od 3. do 10. februarja 1919 v Bernu, so sodelovali 103 delegati iz 26 držav (Ibidem, str. 38).

⁴³ Večinoma so bili dobrovoljci oziroma bivši vojni ujetniki; v Rusiji so bili že pred revolucijo, tako da niso bili posebej delegirani na konferenco iz svojih dežel.

⁴⁴ Zapisnik s posvetovanja ni ohranjen; poročilo o njem je objavila Pravda, 12. II. /30. I./ 1918. (Die Kommunistische Internationale, Berlin 1970, str. 58.)

V letu 1918 se je nadaljevalo utrjevanje vezi levih sil. Aprila je potekal vseruski kongres vojnih ujetnikov-internacionalistov s 400 delegati, ki so zastopali pol milijona ljudi. Maja je bila ustanovljena Federacija zunanjih sekcij in skupin pri CK RKP/b/ kot prva organizirana oblika zbiranja in povezovanja levih sil iz vrst dobrovoljcev, ujetnikov in emigrantov,⁴⁵ ki so bili pripravljeni, da v svoje dežele ponesejo izkušnje in sporočila ruske revolucije.⁴⁶ V obdobju 1918-1919 je bilo ustanovljenih in vključenih v Federacijo 11 sekcij: nemška, madžarska, finska, češka, romunska, jugoslovanska, italijanska, francoska, angloameriška, bolgarska in poljska; vzporedno s Federacijo je deloval še Centralni biro muslimanskih komunističnih organizacij, kasneje preimenovan v Centralni biro komunističnih organizacij ljudstev Vzhoda.⁴⁷ Na internacionalno povezovanje levih sil so vplivali tudi osebni stiki in dopisovanje Lenina z mnogimi znanimi posamezniki iz evropske socialdemokratske levice (F. Plattenom /Švica/, H. Gorterjem, S. J. Rutgersom /Nizozemska/, A. Guilbeauxom /Francija/, E. Fuchsom /Nemčija/, G. Serratijem, C. Lazzarijem /Italija/, K. C. Höglundom /Švedska/, O. Kuusinenom, I. Sirollo, K. Mannerjem /Finska/).⁴⁸ V letu 1918 so ustanovljene že prve komunistične partije v svetu: januarja je bila formirana KP Argentine, marca je RSDDP/b/ spremenila ime v RKP/b/, avgusta je bila ustanovljena KP Finske⁴⁹, oktobra KP Letonije, novembra KP Avstrije, Nizozemske in Madžarske ter decembra KP Poljske in Nemčije.⁵⁰

Resno oviro v pripravi in organiziranju reprezentativne mednarodne konference oziroma kongresa levih sil v Moskvi je predstavljal na eni strani izjemno težaven mednarodni in notranji položaj Sovjetske Rusije (blokada, državljanska vojna, prometne težave, zaprtost mej), ki je onemogočil nekaterim delegacijam zahodno-evropskega delavskega gibanja, da bi pravočasno prispele v Moskvo,⁵¹ na drugi strani pa neugodne okoliščine, v katerih so se znašle novoustanovljene komunistične partije, soočene z lastnimi problemi in večinoma brez izkušenih vodilnih osebnosti. Navkljub težavam se je pričel 2. marca 1919 v Kremlju pod predsedstvom Lenina prvi posvet⁵² 52 delegatov,⁵³ ki so zastopali 35 komunističnih partij oziroma socialističnih skupin in organizacij⁵⁴ iz 21 držav Evrope, Azije in ZDA.

⁴⁵ Temeljna naloga Federacije je bila, da poveže vse tuje komuniste v RKP/b/ v smislu revolucionarnih nalog bodoče III. internacionale; prvi predsednik je bil Bela Kun.

⁴⁶ Člani Federacije zunanjih sekcij so se začeli že v letu 1918 vračati iz Sovjetske Rusije v svoje dežele. Do leta 1921 naj bi se jih vrnilo (po nekaterih podatkih) od 12 do 15 tisoč; od tega 10% v Nemčijo, 19% v Česko, 58% v Madžarsko, 4% v Jugoslavijo in 9% v Romunijo. (Lenin v borbi za revolucionarny International, str. 404.)

⁴⁷ Ibidem, str. 402-404.

⁴⁸ Lenin, Dela, XXXIX.

⁴⁹ Po zadržitvi delavske revolucije (januar-maj 1918) je zavladal na Finskem beli teror. Finski emigranti-revolucionarji so 20. avgusta v Moskvi ustanovili KP Finske.

⁵⁰ Komunistična internacionala, I, str. 281-284 (Kronologija dogodkov v mednarodnem delavskem gibanju v letu 1918).

⁵¹ Odsotni so bili predstavniki Socialistične stranke Italije ter mnogi delegati levih opozicijskih skupin iz Francije, Velike Britanije in ZDA.

⁵² Der I. Kongress der Kommunistischen Internationale. Protokoll der Verhandlungen in Moskau vom 2. bis zum 19. (6.) März 1919. Hamburg 1921.

⁵³ 34 delegatov je imelo odločujoči in 18 posvetovalni glas.

⁵⁴ KP Nemčije, KP Rusije, KP Avstrije, KP Madžarske, KP Poljske, KP Finske, KP Ukrajine, KP Letonije, KP Litve in Belorusije, KP Estonije, KP Armenije, komunistično skupino nemških kolonij v Rusiji, združenje skupin vzhodnih narodov Rusije, Socialistično delavsko stranko Amerike, leve zimmerwaldovce Francije, leve socialiste Švedske, švicarsko levico, norveško socialdemokratsko stranko, Socialdemokratsko stranko Švice, balkansko revolucionarno federacijo (vsi z odločujočim glasom); angleško, francosko, češko, bolgarsko, švicarsko in jugoslovansko komunistično skupino, nizozemsko socialdemokratsko skupino, turško, gruzijsko, turkestansko, azerbajdžansko in perzijsko sekcijo centralnega biroja komunističnih organizacij narodov Vzhoda; kitajsko socialistično delavsko stranko,

Posvetovanje se ni začelo kot kongres, temveč kot komunistična konferenca, ki naj pripravi ustanovitev nove internacionale šele na prihodnjem posvetovanju. Do takšne odločitve je prišlo na zahtevo delegata KP Nemčije Huga Eberleina (Max Albert), ki je na preliminarni seji 1. marca 1919⁵⁵ v imenu svoje partije izjavil, da je preuranjeno ustanavljati komunistično internacionalo. Stališče Eberleina je temeljilo na oceni takrat že pokojne Rose Luxemburg, da še niso dozoreli vsi pogoji za ustanovitev kominterne; argumenti so bili naslednji: "1. zahodnoevropsko delavstvo je globoko razočarano z izkušnjami predhodne - druge internacionale (z njenimi praznimi besedami, deklaracijami in odločitvami, ki so se kasneje spremenile v sramotni poraz); 2. nova internacionala mora biti zasnovana ne na lepih željah, temveč na resnični organizacijski moči komunističnih partij, a te so šele v formiranju, maloštevilne in slabotne; nova internacionala mora počakati, da se poveča in okrepi njena organizacijska baza, da bo lahko uspešno delovala; 3. javnosti je neobhodno predstaviti našo platformo, v kateri bodo jasno izražene naloge in cilji revolucionarnega proletariata, kakor tudi nove internacionale;⁵⁶ 4. zaradi objektivnih razlogov (prometne ovire...) na ustanovni kongres niso prišli polnopravni in uradni delegati vseh komunističnih partij in levih skupin,⁵⁷ zaradi tega lahko predpostavljamo, da kongres ne odraža realnega organizacijskega stanja, saj največja zahodnoevropska gibanja pravzaprav niso zastopana."⁵⁸ Vodstvo KP Nemčije je menilo, da se v Evropi še niso oblikovale in razvile takšne KP, ki bi lahko bile enakopraven partner RKP/b/⁵⁹ ter obenem izrazilo določene pomisleke do načina konstituiranja in metod delovanja kominterne kot tudi vloge RKP/b/ v njej.⁶⁰ Čeprav so v KP Nemčije v principu zagovarjali potrebo po ustanovitvi nove, revolucionarne internacionale, so zaradi omenjenih pomislekov zastopali stališče, da je potrebno ustanovitev kominterne prestaviti na ugodnejši čas.

korejsko delavsko zvezo in zimmerwaldsko komisijo (vsi s posvetovalnim glasom). Glej poimenski seznam delegatov, v: Komunistična internacionala, I, str. 220-222.

⁵⁵ Na preliminarne posvetovanje delegatov nekaterih partij v Moskvi, pred začetkom I. kongresa KI, so sodelovali: Lenin, Zinovjev, Albert, Sirola, Klinger, Reinstein in drugi (Ibidem, str. 285).

⁵⁶ Proglas (24. januarja 1924) je izrecno poudaril, da platforma nove internacionale temelji na programu RKP/b/ in Spartakusbunda; v proglasu so tudi prezentirani cilji in naloge revolucionarnega proletariata. Proglas Rosi Luxemburg ni bil poznan, saj je bila umorjena pred njegovo objavo (15. januarja 1919).

⁵⁷ Edini uradni delegati, ki so prišli iz evropskih dežel, so bili: Eberlein (Nemčija), Rutgers (Nizozemska), Steinhard/Gruber/ (Avstrija), Stange (Norveška) in Grimlund (Švedska). Vsi ostali udeleženci so bili še pred sklicom kongresa v Rusiji ter z izjemo ruskih predstavnikov brez stikov z vodstvi svojih partij; res pa je, da so - čeprav neuradni predstavniki svojih partij - v glavnem delovali v skladu s težnjami svojih partij in skupin.

⁵⁸ H. Eberlein, Spartakus und die Dritte Internationale, Inprekorr 28/1924, str. 306-307; V. Mujbegović, Prvi kongres Komunističke internacionale i Komunistička partija Nemačke, Prilozi za istoriju socijalizma, br. 1, Beograd 1964, str. 203.

⁵⁹ Mišljena je organizacijska in politična prednost ruske boljševiške partije in njena dominantna vloga nasproti majhnim in nezrelim komunističnim partijam.

⁶⁰ Pomisleki so temeljili na Rosini kritiki boljševiške taktike (Glej: R. Luxemburg, K ruski revoluciji, Izbrani spisi, str. 741-782). V tem kontekstu je karakteristično mišljenje R. Luxemburg o vlogi nemških komunistov kot veznem elementu med ruskim in zahodnoevropskim gibanjem, kjer prihaja do izraza njen način videnja problema internacionale v vsej njeni razsežnosti in daljši perspektivi; obenem je tudi nasprotovala imenovanju novoustanovljene partije kot komunistične: "Naloga komunistov je, da odvrnejo socialistične partije od II. internacionale, posebno v zahodnoevropskih deželah, ter jih združijo v novo internacionalo... KP Rusije to ne bo lahko uspelo. Nasprotje med KP Rusije in socialističnimi partijami Zahoda, posebno Francije, Velike Britanije, Amerike, je tako veliko, da nam - nemškim revolucionarjem - pripada naloga, da vzpostavimo zvezo med revolucionarji na Vzhodu in socialisti zahodne Evrope, ki danes še plavajo v reformističnih vodah... To nalogo bomo lažje izpolnili, če nastopimo kot socialistična stranka; če se pojavimo kot komunistična partija, potem bi nam tesna povezanost z ruskimi komunisti otežila našo nalogo v zahodni Evropi..." (II. Eberlein, Inprekorr, 28/1924, str. 307.)

"Konferenca je bila tajna in jutranji časopisi niso ničesar sporočili," se spominja A. Ransome,⁶¹ dopisnik lista Manchester Guardian. Iz tega izhaja, da so bili boljševiki zainteresirani, da se konferenci ne daje nobena publiciteta vse dotlej, dokler ne bodo objavili sklepa o ustanovitvi nove internacionale. Medtem so se ostale delegacije (v nasprotju z nemško), spodbujene z evropsko revolucionarno situacijo, izrekle za takojšnjo ustanovitev nove internacionale: 4. marca so sprejeli sklep, da se "mednarodna komunistična konferenca proglasi za ustanovni kongres ter s tem ustanovi komunistična internacionala".⁶²

Gledano z vidika doseženega teoretičnega nivoja v tedanjem komunističnem gibanju ter ob upoštevanju dejstva, da so mnogi znani voditelji zahodnoevropske levice (Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Franz Mehring, Leo Jogiches in drugi) umrli ali bili ubiti v času od januarja do marca 1919, so programska načela nove internacionale le izdelali tedaj najpomembnejši teoretični revolucionarnega marksizma. Pomen ustanovnega kongresa ni samo v tem, da je "ustanovni", pač pa v dejstvu, da bodo njegove fundamentalne ideje, vsebovane v programskih dokumentih, dejansko ostale v veljavi vse do šestega kongresa KI (1928), ko bo sprejet uradni Program komunistične internacionale.⁶³

Taktiko in strategijo nove internacionale je moč razbrati iz sprejetih programskih dokumentov in resolucije o odnosu do socialističnih struj in bernske konference. Temeljni tekst programskega značaja "Platforma KI"⁶⁴ sta izdelala Buharin in Eberlein, delegata dveh najmočnejših komunističnih partij, na podlagi Leninove teorije o imperializmu in proletarski revoluciji. Platforma je, izhajajoč iz analize imperialistične dobe, pozvala proletarijat v boj za osvojitve državne oblasti, kar bo šele omogočilo uničenje politične oblasti buržoazije. Nadalje je okvalificirala buržoazno demokracijo kot diktaturo buržoazije in v uvedbi sistema sovjetov videla tisti temelj proletarske demokracije, ki bo presegal buržoazni parlamentarizem oziroma razdvojenost med zakonodajno in izvršno oblastjo ter povezal volilno bazo z organi upravljanja. Na ekonomskem področju je Platforma postavila zahtevo po ekspropriaciji buržoazije in prenosu produkcijskih sredstev v družbeno lastnino proletarske države. Izhodiščna točka v Platformi, ki je začrtala naloge mednarodnega proletariata oziroma metode in taktiko proletarske revolucije, je bila ideja o neposredni vzpostavitvi diktature proletariata: "Nujen predpogoj zmagovitega boja je prekinitev odnosov ne samo... z desnimi socialdemokrati, temveč tudi s 'centrom' (kautskijanci), ki v kritičnih trenutkih redno zapuščata proletarijat... Na drugi strani je potrebno uresničiti blok s tistimi elementi revolucionarnega delavskega gibanja, ki so se - ne glede na to, da prej niso bili v soci-

⁶¹ A. Ransome, Sechs Wochen im Sowjetrußland, Hamburg 1920, str. 107.

⁶² Sklep so soglasno sprejeli na 3. seji; samo delegacija KP Nemčije se je glasovanja vzdržala. (Stenogram 1. kongresa KI, str. 104-105.)

⁶³ Stenogrami i dokumenti VI kongresa, Komunistična internacionala, X, str. 1685-1732 (Program KI). Novi Program (1928) je posebno poudarjal potrebo po utrjevanju enotnosti v mednarodnem komunističnem gibanju in podrejanju nacionalnih interesov obćim interesom gibanja ter insistiral na brezpogojnem izpolnjevanju vseh sklepov vodilnih organov KI. Prvo deželo socializma je program obravnaval kot bazo svetovnega komunističnega gibanja, center in hegemon diktature proletariata, temelj borbe za svetovno revolucijo. V programu so boljševiški partiji in sovjetski državi pripisali tako pomembno vlogo, da si brez njune pomoči ni bilo mogoče zamisliti uresničevanja revolucije v nobeni deželi. V takem pojmovanju že začetimo kal teorije o vodilni vlogi Sovjetske zveze v delavskem gibanju, o revolucionarnem procesu na svetu kot boju med dvema sistemoma držav, med kapitalističnim in socialističnim, ki imata vsak svoje središče oziroma vodilno silo, okrog katere se zbirajo, v skladu s svojimi razrednimi družbenimi težnjami, vsa druga gibanja in sile. Tu se je torej že takrat, čeprav še v nejasnih obrisih, rodila misel, ki je postala temeljni kamen kasnejše blokvske delitve. (A. Lešnik, Tretja internacionala, str. 37.)

⁶⁴ Stenogrami i dokumenti I. kongresa KI, str. 137-142.

alistični partiji - postavili v celoti na stališče proletarske diktature v obliki oblasti sovjetov.⁶⁵ Končno, Platforma se je zavzela za ponovno afirmacijo principa proletarskega internacionalizma, za koordinacijo mednarodne revolucionarne aktivnosti kot tudi za vzpostavitev zvez z narodnoosvobodilnimi gibanji v kolonialnih deželah: "Nasproti rumeni, socialistični internacionali, internacionala komunističnega proletariata podpira eksploatairana ljudstva kolonij v njihovem boju proti imperializmu, da bi s tem pospešila končni zlom svetovnega imperialističnega sistema."⁶⁶

Drugi kongresni dokument, ki je opredeljeval programska načela, so bile Lenineve "Teze o buržoazni demokraciji in diktaturi proletariata",⁶⁷ ki bodo postale eden izmed teoretičnih temeljev nove internacionale. Teze o buržoazni demokraciji so ohranile klasično leninsko argumentacijo⁶⁸ v korist proletarske diktature, ki se pojavlja kot višja oblika in zgodovinska zamenjava za buržoazno demokracijo: "... tako imenovana demokracija, to je buržoazna demokracija, ni nič drugega kot prikrita diktatura buržoazije... in nasprotno, diktatura proletariata - to je sovjetska oblast v Rusiji, Räte System v Nemčiji, Shop Stewards Committees in druge podobne sovjetske ustanove v drugih deželah - je zgrajena tako, da približuje delovne množice aparatu upravljanja (prek delavskega samoupravljanja)".⁶⁹

Z dodatno resolucijo,⁷⁰ ki jo je Lenin predložil na samem kongresu, so obvezali komunistične partije v vseh deželah, kjer še ne obstaja sovjetska oblast, da je njihova poglavitna naloga - "pojasnjevati širokim množicam delavskega razreda zgodovinski pomen politične in praktične nujnosti nove proletarske demokracije, ki naj se uvede namesto buržoazne demokracije in parlamentarizma". Zgodovinski trenutek, ko je Lenin pisal Teze, je kazal na možni skorajšnji konec buržoazne demokracije; namreč, v akutni revolucionarni situaciji po koncu svetovne vojne in v pričakovanju širjenja svetovne revolucije so ustanovitelji kominterne videli predznake bližnjega konca meščanske družbe in njegove demokracije.⁷¹

Dokumente programske vsebine, ki jih je sprejel ustanovni kongres, je treba obravnavati kot stek najmanj treh različnih sestavin. Prvo predstavlja ideološka dediščina druge internacionale, saj se Lenin nikoli ni odrekal zgodovinskemu in političnemu reševanju njenih pozitivnih sestavin, tako da je vtisnil temu svojemu delu pri ponovnem ustanavljanju internacionale "vsebinsko in oblike, ki so nosili močan pečat te ideologije tudi tedaj, ko je bil njihov namen spreminjati jo in presegati".⁷² Druga se-

⁶⁵ Ibidem, str. 142.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, str. 83-90.

⁶⁸ Glej: Država in revolucija (Lenin, Izbrana dela III, Ljubljana 1949, str. 172-287) ter Proletarska revolucija in renegat Kautsky (Ibidem, IV, str. 24-129).

⁶⁹ Stenogrami i dokumenti I. kongresa KI, str. 83-89.

⁷⁰ Ibidem, str. 143 (Prilog uz Teze o buržoaskoj demokraciji i diktaturi proletarijata).

⁷¹ V kasnejših fazah, ko bo nastopila nevarnost fašizma, bo KI poudarjala tudi določen pozitiven odnos do meščanske demokracije, npr. v Tezah o taktiki KI /Mednarodni fašizam/. (Komunistična internacionala, IV: Stenogrami i dokumenti 4. kongresa KI, str. 857.)

⁷² E. Ragionieri, La Terza Internazionale e il Partito comunista italiano. Saggi e discussioni, Torino 1978, str. 42 (Lenin e l'Internazionale). Tudi Albert S. Lindemann v svojem delu Socialismo europeo e bolscevismo 1919-1921 (Bologna 1977, str. 57) izpostavlja razmerje, v katerem prihaja do idejnega prepletanja med boljševismom in levico druge internacionale: "Privlačnost teorij Lenina ni bila odvisna samo od dejstva, da je bil uspešen revolucionar, ter od pomanjkljivosti vodstva zahodnih socialistov. Že pred letom 1917 so mnogi neruski socialisti izpovedali zamisli, ki so bile zelo podobne tistim, ki so jih kasneje označevali kot leninistične. Po drugi plati je Lenin temeljito raziskoval spise velikih zahodnih socialistov, ti spisi pa so bili temelji, na katerega so se opirale njegove izvirne in ruskim razmeram prilagojene rešitve." Gornje trditve oziroma navezne točke lahko podkrepimo tudi z ekonomsko teorijo druge internacionale (konkretno, z analizo imperializma in oceno o neozdravljivosti značaja njegovih

stavina izvira iz ruske revolucionarne prakse: in sicer bolj tiste, ki se je izrazila v obdobju priprav boljševikov na osvojitve oblasti (gre za ključno obdobje, ki je zajeto med februarjem in oktobrom in ki se bo kar naprej pojavljalo kot obvezno merilo za delovanje evropskih revolucionarnih avantgard),⁷³ kot pa iz tiste, ki se je iztekla s prvim letom vodenja oblasti in državljanske vojne, čeprav je bila že obogatena z izkušnjami. Tretjo sestavino pa končno predstavlja prizadevanje v prid novemu strateškemu razmisleku, h kateremu so prisiljene leve struje v delavskem gibanju zaradi usmeritve in zaradi oblik, ki jih je dobil revolucionarni proces v Evropi, ki jo je bila pretresla povojna kriza.⁷⁴ Vezni člen med temi sestavinami in hkrati njihov notranji ključ za razumevanje je bilo iskanje nove oblike proletarske demokracije, ki naj bi bila drugačna kot meščanska parlamentarna demokracija: prva, ki je predstavljala razhajanje s socialističnim izročilom druge internacionale in ki je bila podlaga za srečanje med zahodnim revolucionarnim marksizmom in rusko prakso, je bila odkrita prav v takšnem pojmovanju oblasti, ki so jo dojemali kot proletarsko demokracijo in kot diktaturo zoper protirevolucionarne razrede in ki se je opirala na nove ustanove in sovjete - svete delavcev, kmetov in vojakov.⁷⁵ Programska izhodišča, ki jih je potrdil prvi kongres komunistične internacionale in ki so jih izdelali boljševiki na podlagi svojih izkušenj in svojega branja teoretičnega in političnega razvoja revolucionarne levice na Zahodu in ki so bila vsaj deloma zasnovana kot abstrakten vzorec, se v stiku s stvarnimi silami in gibanji, ki jih je oktober sprožil po vsem svetu, spreminjajo ter obenem razvedenijo in obogatijo. Zgodovina prvega leta KI je v bistvu zgodovina zapletenega ter nelahkega srečanja boljševikov in revolucionarne levice na Zahodu.

Nedvomno je vojna v delavskem gibanju sprožila globoko in nepopravljivo krizo ter prignala do kraja nerešeno napetost med dvema "marksizmom", tistim reformističnim in tistim revolucionarnim, ki sta do leta 1914 in še čez z redkimi izjemami živela drug ob drugem v strankah druge internacionale. Povezovalc tega procesa je bila oktobrska revolucija, stopnje zavesti, ki so ga spremljale, pa so bile od primera do primera zelo različne: za nekatere sile (spartakovci, poljska socialna demokracija, nizozemski tribunisti, krog okoli Ordine nuovo v Italiji) je obstajalo široko področje strinjanja tudi, ko je šlo za boljševiško ideologijo in za program, čeprav so obstajala navzkrižja, ki so kasneje v času "boljševizacije KI" postala povod za krize in razcepe; za druge skupine socialnodemokratske levice (mnoge od teh so predstavljale le neznatne manjšine v svojih strankah) je veljalo, da jih k tretji internacionali ni poganjalo v tolikšni meri soglasje z boljševiški načeli, katerega teoretičnega jedra so bila razen tega tudi malo znana ali povsem neznana, kolikor dejstvo, da so se vživljali v oktobrsko revolucijo samo po sebi, od njenega oznanila novega reda pravičnosti in miru do nove trdnosti, ki jo je nudila zavesti, ki je bila pretresena in zmedena sprčo tistega propada vseh vrednot, ki ga je predstavljal datum 4. avgust 1914.⁷⁶ Na prisotnost iracionalizma in na premajhno kritičnost ob ustanovljanju KI opozarja tudi francoski socialist Ludovic-Oscar Frossard v svojih spominih: "Ruski socialisti, ki jih je vodila neukrot-

protislovij), ki nenehno zastavlja dilemo: "socializem ali barbarstvo", pri čemer ne gre samo za njeno levo krilo, marveč tudi za sam "pravoverni" center.

⁷³ G. Boffa, *Povijest Sovjetskog saveza I: Od revolucije do drugog svjetskog rata*, str. 31-42 (Godina 1917: Februar i Oktobar).

⁷⁴ Te leve struje, "za katere preprosto mislijo, da so 'nove', so zelo blizu tistim anarhičnim in sindikalističnim strujam, ki jih je marksizem pred časom v delavskem gibanju že premagal, ki pa se zdaj pod pezo poraza in nemoči nasproti birokracijam spet pojavljajo." (P. Broué, *Rivoluzione in Germania 1917-1923*, Torino 1977, str. 297.)

⁷⁵ A. Agosti, *Ustanovitvene struje mednarodnega komunističnega gibanja*, Zgodovina marksizma, III/1, str. 317-318.

⁷⁶ *Ibidem*, str. 334.

ljiva volja, so dosegli tisto, kar so socialisti vseh drugih dežel želeli, hoteli, pripravljali, pričakovali... Vse je tako pomagalo k temu, da je Sovjetska Rusija postala središče socialističnega sveta. Vse se je vrtele okoli nje... Njeno čudovito izžarevanje je ogrevalo socialistična srca. Naprej! Človeštvo ni bilo obsojeno, saj se je v Rusiji zaril nov dan. Tako kot v vseh velikih zgodovinskih krizah so mučene duše tudi tokrat iskale svojo mistiko, ki so jo zdaj našle. Poslej je bila Moskva zanje 'branik vere'.⁷⁷

In kakšno stališče je zavzela nova internacionala do socialdemokratskih strank? Glede na dejstvo, da je kominterna pravzaprav vzniknila iz razcepa v mednarodnem socializmu, in če ob tem upoštevamo še genezo idejnih bojov v okviru zimmerwaldskega gibanja, potem je seveda razumljivo, da uradni dokumenti KI (v prvih povojnih letih) odražajo izrazito odklonilen odnos tako do socialdemokratskih strank kot tudi bernske konference (februarja 1919), ki je obnovila "drugo" internacionalo. Že na I. kongresu se je KI v "Resoluciji o odnosu do 'socialističnih' struj in bernske konference"⁷⁸ popolnoma ogradila od vseh ostalih socialističnih struj, ki niso kazale navdušenja do razcepa v mednarodnem socializmu. Sprejeta resolucija ni zavrgla samo kakršnokoli možnost sodelovanja s t. i. "bernsko internacionalo", ki je združevala desno reformistično krilo socialdemokratskih strank, temveč je zavračala tudi sodelovanje s sredinsko, centristično strujo, ki se je formirala v pogojih svetovne vojne kot umirjena pacifistična opozicija nasproti uradni politiki večinske socialdemokracije.

4. HETEROGENA KOMUNISTIČNA ZDRUŽBA

Glede na dokaj različno idejnopolitično strukturo in poti ustanavljanja komunističnih partij, ločimo vsaj tri osnovne situacije oziroma tri tipe partij, ki so pristopile h komunističnemu gibanju:

- prvi, v največjem številu primerov so nastale komunistične partije z združevanjem raznih skupin in struj socialistične levice ter levice nasploh. Najvažnejši segmenti, iz katerih so se rekrutirale te grupacije, so bili: a) marksistična levica v predvojnih socialističnih strankah; b) revolucionarni elementi iz gibanja za delavsko samoupravljanje (kontrolno), ki so se razvili v toku prve svetovne vojne v glavnem izven obstoječih socialističnih strank, zato so bili idejno zelo heterogeni - v njihovih idejah srečujemo prvine marksizma, anarhosindikalizma, gildskega socializma in anarhizma (v ZDA in Veliki Britaniji je iz teh krogov izhajalo največje število kadrov in aktivistov novih partij); c) skrajna levica različnih protivojnih skupin in gibanj; č) najbojevitejši elementi iz gibanja za žensko volilno pravico (značilen primer je vloga Sylvie Pankhurst pri ustanovitvi KP Velike Britanije).

- drugi, v nekaterih deželah so se obstoječe socialistične stranke odločile, da se v celoti ali z veliko večino svojih članov in aktivistov priključijo komunističnemu krilu delavskega gibanja. To se je zgodilo v Jugoslaviji, Bolgariji, Italiji in Norveški. Podobna situacija je bila tudi v Franciji, ko je večina članov in aktivistov Socialistične stranke na kongresu v Toursu (decembra 1920) glasovala za priključitev k III. internacionali. Nekatere od teh strank (jugoslovanska, bolgarska, francoska) so trajno ohranile svoje mesto v komunističnem gibanju, medtem ko so druge izstopile (italijanska, norveška), potem ko niso bile pripravljene, da sprejmejo vse politične, ideološke in organizacijske pogoje, ki jih je postavljala center komunističnega gibanja.

- tretji, v nekaterih deželah vzhodne in centralne Evrope so imeli pomembno vlogo pri ustanavljanju novih partij ljudje, ki so za časa vojne dospeli v rusko ujetništvo ter

⁷⁷ Ibidem; L. O. Frossard, *De Jaures a Lénine. Notes et souvenirs d'un militant*, Paris 1930, str. 34-36.

⁷⁸ Stenogrami i dokumenti I. kongresa KI, str. 144-148.

na razne načine sodelovali v oktobrski revoluciji. Največkrat so to bili posamezniki, ki pred vojno niso imeli pomembnejših vlog v delavskem in socialističnem gibanju svojih dežel; v politično življenje so prišli v času oktobrske revolucije. V to kategorijo lahko vključimo tudi kadre, ki so prišli v Rusijo (zaradi revolucionarnih nagibov) v času revolucije in v njej aktivno sodelovali. Ta tip revolucionarjev je imel pomembno vlogo pri ustanavljanju komunističnih partij v Avstriji, Madžarski, Češkoslovaški, Romuniji in deloma na Poljskem.⁷⁹

Mednarodno komunistično gibanje je bilo - potem ko se je uveljavilo in se utrdilo na svetovnem političnem prizorišču - v naraščajoči meri zaznamovano s poudarjeno stopnjo organizacijske monolitnosti in ideološke strnjnosti: to se je še posebej dogajalo potem, ko se je v drugi polovici dvajsetih let njegova temeljna doktrina začela izenačevati s sistemom, ki se je bil dogmatiziral v "marksizmu-leninizmu". To značilno potočje, ki je lastna obdobju njegove zrelosti, pogosto neupravičeno pripisujejo tudi letom njegovega nastajanja.⁸⁰ Dolgo časa je najbolj uveljavljenim razlagam zgodovine tretje internacionale, opozarja A. Agosti,⁸¹ uspevalo ohraniti - z različnih gledišč - prav to popačeno gledanje: gre po eni plati za poglede, ki so bili prevladujoči v uradnem zgodovinsko opisju 'socialističnih' držav in ki odkrivajo zbiranje vseh "zdravih" struj delavskega gibanja okoli "leninističnega" jedra ter stekanje ustanovitvenih struj komunističnega gibanja v že pripravljeno strugo;⁸² po drugi plati pa za nazore, ki so najbolj uveljavljeni v angloameriškem zgodovinsko opisju in ki odkrivajo v Leninu in njegovih partijskih tovariših nosilce pretanjenega in dolgoročnega načrta ideološke manipulacije, katere težnja naj bi bila *reductio ad unum* vseh različnih revolucionarnih prizadevanj, ki jih je bila obudila in spodbudila ruska revolucija in ki naj bi se zdaj zlila v boljšeševizem.⁸³

Resnici na ljubo je treba povedati, da je proces izoblikovanja mednarodnega komunizma oziroma revolucionarnega socializma v letih 1917-1920, ki je navzven potekal dokaj monolitno, v sebi skrival globoko različne združevalne deleže - skupine in grupe. Tako kot v nacionalne komunistične partije, so se tudi v Komunistično internacionalo zlivale različne in raznorodne skupine. Ta vsebinska raznolikost bo privrela na dan predvsem ob vprašanju taktike in organizacije komunistične internacionalne;⁸⁴ v obdobju med prvim in drugim kongresom se bo pričel "postopek izločanja" v vrstah tako imenovanega "kroga privržencev" KI, ki bo dosegel vrh s sprejetjem "21 pogojev

⁷⁹ B. Pribečević, *Socijalizam - svetski proces*, Beograd 1979, str. 169.

⁸⁰ G. Boffa v delu *Fenomen Stalin* (Ljubljana 1985) opozarja, da je bila t. i. "teorija kontinuitete" (Lenin-Stalin) precej časa razširjena v najbolj radikalnih krogih sovjetskega oporečništva (npr. pri Solženicinu) kot tudi v angloameriških raziskavah stalinizma. "Privolitev v tezo, da Leninova dejanja in politika vodijo neposredno v Stalinova, je zapeljala mnoge znanstvenike na Zahodu k temu, da mislijo, da je vprašanje zgodovinskih korenin stalinizma rešeno in da ne terja nobene resne analize več." (Ibidem, str. 47.)

⁸¹ A. Agosti, *Ustanovitvene struje mednarodnega komunističnega gibanja*, *Zgodovina marksizma*, III/1, str. 315.

⁸² Npr.: "Lenin... se je lotil vnovičnega uveljavljanja tistega marksističnega teoretično-idejnega temelja delavskega gibanja, ki so ga zavrgli socializdajalci. Okoli Lenina so se zbrale leve skupine, ki so se vse bolj postavljale na leninska stališča. Skupaj z boljševiki so ustvarile internacionalistično jedro, ki je postalo zarodek Komunistične internacionalne..." (Die Kommunistische Internationale /Institut mark-sizma leninizma pri CK KPSZ/, Berlin 1970, str. 10-11).

⁸³ Npr.: B. Lazitch/M. Drachkovitch, *Lenin and the Comintern*, Stanford 1972.

⁸⁴ S podobnimi problemi in vprašanji so se spoprijemali že v prvi in drugi internacionali; različna stališča in odgovori na organizacijska in taktična vprašanja so imeli za posledico rojstvo frakcijskih bojev znotraj gibanja. Tudi tretja internacionala na te pojave ne bo imuna; še več, ob rojstvu in utrditvi nekaterih novih elementov v naslednjem desetletju (stalinizacija kominterne) bo mednarodno komunistično gibanje doživelo najhujšo krvavo "čistko" v svojih vrstah. O tem glej: M. Britovšek, *Stalinov termodor*, Ljubljana 1984.

za vstop v KI⁸⁵ na drugem kongresu (1920). In katere sile so pravzaprav tvorile "lok privržencev" nove internacionale, kdo pravzaprav sestavlja (v idejnem smislu) teh 39 levih partij, grup in skupin, navedenih v proglasu 24. januarja 1919? Če si natančneje ogledamo življenjepise tistih, ki so v času med letoma 1917 in 1919 delovali kot dejanski posredniki boljševizma na Zahodu, potem vidimo, da v njihovih vrstah niso samo socialistični veterani, marveč celotna generacija aktivistov, katerih odločitev za revolucionarnost je dozorevala na podlagi nasprotovanja vojni, bolj na splošno pa cela vrsta takšnih, ki pred vojno niso bili marksisti in se pogosto sploh niso vključevali v politiko. Tudi nekdanji vojni ujetniki v Rusiji, ki so imeli osrednjo vlogo pri ustanavljanju nove internacionale, niso imeli (vsaj večina od njih) nikakršne pomembne vloge v socialističnem gibanju svojih dežel ali pa v tem gibanju sploh niso sodelovali. Tudi med številnimi znanimi dopisniki, ki so bili poslani v Rusijo (npr. Američana John Reed in Robert Minor, Anglež Arthur Ransome, Francoz Henri Guilbeaux, Kitajec Zhu Quipai), ne glede na to, ali so kasneje postali v svojih deželah organizatorji komunističnega gibanja, so imeli le redki preteklost socialističnih in marksističnih aktivistov. Zgoraj povedano potrjuje, da "krog privržencev" še zdaleč ni monoliten oziroma idejno izdelan. Pogled na tedanjo komunistično levico kaže tudi, da je imel boljševizem velik vpliv predvsem na mladinske organizacije socialističnih strank, medtem ko so se sindikati upirali njegovemu vplivu; bili so na splošno manj dojemljivi za obljube o "novem družbenem redu" in jih je bolj skrbelo, kako izboljšati življenjske razmere delavcev v okviru obstoječega sistema. Pač pa srečamo v ustanovitvenih vrstah privrženca anarhosindikalizma in revolucionarnega sindikalizma, idejnih struj, ki jih je marksizem sicer porazil, toda poistovetil z revolucijo, ki je bila vodena in uresničena pod zastavo samega marksizma. Navsezadnje je tudi revolucionarni nemir med februarjem in oktobrom vseboval močno anarhično značilnost, tisto, ki je bila usmerjena k uničenju sleherne državne oblasti in ki se ji niso hoteli in mogli odtegniti niti boljševiki.⁸⁶ Tudi prvi dokumenti KI so obujali podobo bližnje družbene revolucije, ki bo razbila vse družbene

⁸⁵ Stenogram 2. kongresa KI, str. 392-396.

⁸⁶ "Verjetno v letih vojne nihče ni bil bliže Leninu kot prav nizozemski revolucionarji, ki so se že leta 1909 ločili od uradne socialne demokracije svoje dežele: spisi Pannekoeka in Gorterja (glej: Organisation und Taktik der proletarischen Revolution, Frankfurt 1969) so prav gotovo imeli določen vpliv tako na njegovo ostro polemiko zoper kautskijevski center, kot tudi na njegova pojmovanja imperikalizma in svetovne revolucije. Kljub temu pa so bile med stališči prvih in stališči drugega razlike in tudi praveca neskladja, čeprav še niso prišla na dan: to še posebej velja za poseben odnos, ki so ga Nizozemci navezali z anarhosindikalističnimi težnjami v sindikalnem gibanju, ter za dejstvo, da so bili sami pod vplivom teh teženj, kar je izhajalo iz njihovega povzdigovanja revolucionarne spontanosti, iz njihovega nenehnega poudarjanega podcenjevanja vloge partije in iz njihovega mitičnega pristopa k nederiferenciranemu pojmovanju množice." (G. M. Bravo, *Critica dell'estremismo. Gli uomini, le correnti, le idee del radicalismo di sinistra*, Milano 1977, str. 178.) Anarhosindikalistične usmeritve "revolucionarnih socialistov", pobudnikov ustanovitve nacionalnih komunističnih partij, so bolj ali manj prisotne pri vsej revolucionarni levi: npr. madžarska levica je pod vplivom močne osebnosti Erwina Szaba (R. Tökes, *Bela Kun and the Hungarian Soviet Republic. The origins and role of the Communist Party of Hungary in the revolutions of 1918-1919*, New York 1967); ekstremistične težnje so v avstrijski levi predstavljal člani *Freie Vereinigung Sozialistischer Studenten* - Paul in Elfriede Friedländer, nadalje anarhosindikalistična skupina *Lea Rothziegla* (H. Hautmann, *Die verlorene Räterepublik. Am Beispiel der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs*, Wien 1971); v Nemčiji so se pod organizacijskim okriljem "komunistov internacionalistov" /IKD/ zbirale sile skrajne levice: skupini okoli časopisa revolucionarne levice "Arbeiterpolitik" in "Lichtstrahlen" ter "unionistična" struja iz Hamburga, ki je zahtevala odpravo tradicionalne ločitve in delitve dela med partijo in sindikatom (P. Broué, *Rivoluzione in Germania 1917-1923*, Torino 1977); v ideoloških temeljih skandinavske levice (Švedska, Norveška) je prisoten omiljen anarhosindikalizem in bojevit protimilitarizem (T. Gilberg, *The Soviet Communist Party and Scandinavian Communism*, Oslo 1972); podobna slika se kaže tudi v razdrobljeni revolucionarni levi v Veliki Britaniji, ZDA in drugod. Več o tem glej: J. W. Hulse, *The forming of the Communist International*, Stanford 1964.

in politične strukture zatiranja: poudarek je bil postavljen na potrebo po "lomljenju" meščanskih institucij ter na pomen "neposredne akcije" ter "odkritega boja" zoper državo, prav tako pa tudi na zahtevo, da je treba opirati upravljanje v okviru proletarskega reda na takšne množične organizacije, kot so bili npr. sovjeti.⁸⁷

V stališčih Lenina in boljševikov do anarhistov in revolucionarnih sindikalistov se je odražala podmena o možnostih za revolucionarni razvoj v evropskih razsežnostih, podmena, ki se je opirala na model Rusije iz leta 1905, na model "silovitega in podaljšanega množičnega gibanja, ki prebiteva iniciativo političnih sil, ki so še preslabo organizirane in ki jih v praksi prisili, da se usposobijo v sorazmerju s krepitvijo boja in z oblikami sovjetske samoorganizacije množic".⁸⁸ V tem okviru postaja predmet vnovične razprave pojmovanje razredne stranke oziroma vloge "zvesti" in "spontanosti" v revolucionarnem boju: "... delavsko gibanje je že zraslo prek organizacijskih meja stranke, razvoj produkcijskih odnosov pa že dopušča proletariatu, da se polasti vse oblasti," je pisal György Lukács spomladi 1919.⁸⁹ Toda poraz revolucije v Nemčiji, propad "sovjetskih" poskusov na Madžarskem in na Bavarskem, je že v drugi polovici 1919 prispeval, da se med delom vodilne skupine v III. internacionali (predvsem pri Leninu in Trockem) začenja uveljavljati v bolj ali manj jasni obliki spoznanje, da se bo revolucionarni proces v Evropi razvijal veliko počasneje in veliko manj premočrtno, kot pa so bili upali. V krizi, ki jo povzroči neuspeh revolucionarnih poskusov, se je znašla podmena, po kateri naj bi avtonomna iniciativa množic prek spontanega razcvetanja sovjetov v določeni meri zapolnila praznino, ki je nastajala zaradi pomanjkanja preizkušenega političnega vodstva, ter prispevala k temu, da se bodo KP izoblikovale neposredno v boju. Na nov in nujen način se je pričela tudi razprava o celi vrsti ključnih vprašanj, kot so vprašanje pomena boja znotraj institucij meščanske države, odnos do tradicionalnih organizacij razrednega gibanja (socialistične stranke in sindikatov) ter vprašanje revolucionarne stranke. S tem se je začenjala druga stopnja oblikovanja komunističnega gibanja, stopnja, ki je bila vsaj deloma v navzkrižju s smermi razvoja prve. Nič več ni bilo boljševiškega odnosa "laissez faire" v zvezi z revolucijo na Zahodu: če je "Moskva" v minulih dveh letih gojila veliko upanje, ne le na račun tega, da bo revolucija izbruhnila, marveč tudi na račun tega, da se bo zmožna na samostojen in skorajda naraven način v skladu z dinamičnim spontanim zakonom razrednega boja usmeriti po tirnicah, po katerih je vozila ruska revolucija, pa je bilo moč zdaj zaznati potrebo po zunanjem spodbujanju, ki naj bi pomagalo komunističnim silam, da se usmerijo v matični tok te izkušnje. In medtem ko so poprej tisto ločnico, ki naj bi predstavljala meje nove revolucionarne internacionale, predstavljala v glavnem splošna in načelna vprašanja, je bilo zdaj čutiti potrebo po neposrednem poseganju v vprašanja taktike in organizacije.⁹⁰

To prizadevanje je navsezadnje spodbujala tudi sama praksa komunističnega gibanja v letu 1919: s svojimi neuspešnimi revolucionarnimi poskusi je potiskala gibanje k vedno bolj radikalnim stališčem, ki naj bi vlile množicam novih moči. Odklanjanje slehernega "kompromisa", bojkotiranje sleherne oblike parlamentarnega delovanja, zavračanje aktivističnega dela v reformističnih sindikatih, ki so jih obravnavali zgolj kot tisto oviro, ki preprečuje razvoj spontanega boja delavcev in dozorevanje njihove razredne zavesti, so bile značilne črte "ekstremistične" različice komunizma, v kateri je

⁸⁷ A. Agosti, Ustanovitvene struje mednarodnega komunističnega gibanja, Zgodovina marksizma, III/1, str. 336.

⁸⁸ Ibidem; L. Rapone, Rivoluzione e reazione in Europa 1917-1924, Roma 1968, str. 31-32.

⁸⁹ G. Lukács, Scritti politici giovanili (1919-1928), Bari 1972, str. 46.

⁹⁰ A. Agosti, Ustanovitvene struje mednarodnega komunističnega gibanja, Zgodovina marksizma, III/1, str. 337.

Lenin odkril povsem opredeljeno razredno korenino, tisto, ki je že poprej v zgodovini delavskega gibanja porajala podobne pojave revolucionarne nestrpnosti in sektaštva: šlo naj bi za tisti sloj polproletariziranega malomeščanstva, ki ni več prenašal kapitalističnega jarma, ki pa je bil hkrati nesposoben podrediti se strogi disciplini boja. V tem kontekstu je Leninovo delo "Levičarstvo - otroška bolezen komunizma"⁹¹, ki je bilo objavljeno pred začetkom 2. kongresa KI, pomenilo distanciranje od tistega levičarstva v lastnih vrstah, ki temelji na utopičnem radikalizmu. 2. kongres KI - ki je sicer bolj znan po zavračanju vsakršnega sodelovanja z desnimi reformističnimi SDS, medtem ko s centrističnimi partijami (z "21. pogoji za sprejem v KI") postavlja zelo jasno razmejitveno črto - je na podlagi Leninove kritike levičarstva v diskusijah o parlamentarizmu in sindikatih sicer kritično ocenil omejenost obeh institucij, toda obenem podprl delovanje komunističnih partij skozi t. i. legalne oblike (parlament, sindikate)⁹² ter s tem začrtal novo taktiko KI, ki je bila delno v nasprotju s prvo. Z razpravami na 2. kongresu KI (1920) se je v glavnem končalo prvo obdobje spopada, v katerem sta se soočala boljševizem in levi komunizem;⁹³ šlo je za spopad med revolucionarnim realizmom in strujo, ki pogosto ni upoštevala stvarnosti.⁹⁴

Ko so je na podlagi "21 pogojev za sprejem v Komunistično internacionalo" pričela ostra diferenciacija (ogradev leve in desne stranke od vseh drugih socialističnih struj, tako desnice kot tudi centra) in ko so se v dani situaciji leva krila centrističnih strank odločila za priključitev k tretji internacionali, tedaj tudi ni bilo več preprek niti razlogov, da se "druga" (bernska) internacionala, ki je združila desne reformistične socialdemokratske stranke, ter prehodna "druga in pol" (dunajska) internacionala, ki je organizacijsko povezovala sredinske socialdemokratske stranke ("Mednarodna delovna skupnost socialističnih strank"), združita in ustanovita skupno - Socialistično delavsko internacionalo (Hamburg, 1923). Vse do izbruha druge svetovne vojne sta obe združenji - Socialistična delavska internacionala in Komunistična internacionala - nastopali ena proti drugi (z redkimi neuspešnimi poskusi skupnega sodelovanja) kot rivalski in antagonistični organizaciji. Z organizacijskim oblikovanjem monolitnega socialističnega in komunističnega gibanja (1923) - tako v nacionalnih kot v mednarodnih okvirih - je bil proces razcepa v mednarodnem socializmu dokončan.⁹⁵

⁹¹ Lenin, Izbrana dela, IV, str. 315-415.

⁹² Glej: Stenogrami i dokumenti 2. kongresa KI, str. 397-410 (Komunističke partije i parlamentarizam; Sindikalni pokret, fabrička veća i Treća internacionala).

⁹³ Z izrazom "levi komunizem" so označili tisto od aktivnih struj v nastajajoči tretji internacionali, ki je predstavljala vmesno tvorbo med boljševizmom in spartakovstvom na eni strani ter revolucionarnim sindikalizmom na drugi. Vendar pa ni šlo za strujo, ki bi imela svojo lastno organizacijo. Najpomembnejši misleci levega komunizma so bili: A. Pannekoek, H. Gorter in G. Lukács. (M. Hajek, Levi komunizem, Zgodovina marksizma, III/1, str. 345.)

⁹⁴ Ibidem, str. 353.

⁹⁵ Več o tem: A. Lešnik, Razcep v mednarodnem socializmu (1914-1923), Koper 1994.